

А. Ф. Куыдзойты

**БИБЛИЙЫ ТÆЛМАЦЫ АХЪАЗ ИРОН ЛИТЕРАТУРОН
ÆВЗАДЖЫ НОРМАЕТÆ ФИДАР КÆНЫНÆН**

Коллективон монографи «Перевод Библии как фактор развития и сохранения языков народов России и стран СНГ: проблемы и решения»-йы разыхасы куыд загъдауы, афтæмæй Библийы тæлмац йæхæдæг у æнæхъæн наука, иттæг ахсджиæг æмæ вазыгджын, цалдæр зонадон дисциплинаы чи иу кæны, ахæм: «сложнейшая область гуманитарной науки, которая объединяет в себе как минимум такие три дисциплины, как лингвистика, в частности теория перевода, культурология и богословие» [Перевод... 2010: 7]. Ацы контексты «гуманитарон наукаы» лингвистикон къабазмæ ахæссæн ис, комкоммæ грамматикайæ уæлдай, ахæм дисциплинаетæ, куыд ныхасы культурæ, лексикологи, фразеологи, стæй æнæмæнг социоллингвистика, уымæн æмæ æвзаджы цардхъом комкоммæ баст у, æхсæнадон царды цавæр æмæ цал сферæйы архайы, хъæуы, уымæ. Уыцы сферæты, къабæзты нымæц æмæ афтæмæй коммуникативон ситуациы нымæц фæфылдæр кæныны мадзæлттæй иу у тæлмац. Уымæ цавæрфæнды тексты тæлмацай дæр Библийы тæлмац ирдæрæй æвдисы культурæты æмархайды, æмбастдзинады ахъаз сæ хæдхуыз бахъахъхъæнын æмæ фидар кæнынаг [Галимуллина 2022: 61]. Кæй зæгъын æй хъæуы, ныхас цауы æрмæст хæрзхæд тæлмацыл, уымæн та уæвæн ис, текст цы æвзагмæ ивд цауы, уымæн йæ нормæтæ фаг фидаргонд куы уой, уæд. Фæлæ тæлмацы (уæлдайдæр Библийы тексты тæлмацы)

феномен уый мидæг ис, æмæ йæхæдæг дæр хорз ахады, цы æвзагмæ ивд цæуы, уый нормæтæ бæрæг кæнына æмæ сæ фидар кæнына (ома кодификаци кæнына).

Æвзаджы нормæтæ (литературон æвзаджы нормæтæ, литературон нормæтæ) сты æвзаджы фæрæзтæй пайда кæныны æгъдæуттæ литературон æвзаджы райрæзты бæлвырд дуджы, ома растдзурынады, растфыссынады, дзырдтæй пайдакæнынады, грамматикайы æгъдæуттæ.

Нормæ у æвзаджы элементтæй (дзырдтæй, дзырdbæстытæй, хъуыдыйæдтæй) пайда кæныны иумæйаг, фидаргонд хуызæг. Æвзаджы нормæтæ æрхъуыдыгонд не сты, уыдон æвдисынц æппæт адæмы литературон æвзаджы райрæзты бæлвырд этап.

Æвзаджы нормæтæ, фыццаджыдæр, фидаргонд сты æрмæст сæ пайдакæнынады традицийæ нæ, фæлæ ма нормативон документты (сармагонд актты, дзырдуетты...), уæрæх парахат сты æхсæнады: æнæмæнг сæ æххæст кæнынц æппæт интеллигентон адæм дæр, æнгом баст сты æвзаджы мадзæлттимæ, йæ гæнæнтимæ.

Нормæты фæрцы литературон æвзаг у иумæйаг, алкæмæн дæр æмбæрстгонд; уыдон æй хъахъхъанынц диалектон дзырдтæй, социалон æмæ профессионалон жаргонизмтæй, хуымæтæг ныхасæй. Уый фæрцы литературон æвзаг æххæст кæны йæ сæйрагдæр функцитæй иу – культурон функци.

Лингвистикайы ныффидар ис ахæм хъуыды, зæгъгæ, æвзаджы нормæтæ фæзынынц æмæ ныффидар вæййынц фысджыты – классикты уацмысты, классикон традицитæ дарддæр чи кæны, уыцы нырыккон фысджыты уацмысты, наукон куыстыты, мыхуыры публикациты фæрцы.

Нырыккон ирон литературон æвзагæн ацы нормæтæ (орфоэпион нормæтæй фæстæмæ) бæрæгтонд сты, фæлæ актуалон у сæ парахат кæныны хъуыддаг: «проблема грамматического строя осетинского литературного языка состоит не в разработке норм, а в их распространении, закреплении и соблюдении» [Камболов 2007: 128].

Литературон æвзаджы норматæ фидар кæныны хъуыддаг уæлдай ахсджиагдæр сси компьютерон технологиты рæзты тыххæй: фылдæрæй фылдæр кæнынц алыхуызон сайтты, социалон хызæгты архайджитæ, уымæ, ирон фыссыныл чи архайы, уыдон дæр. Уый, иуæй, тынг хорз у, иннæмæй та стæм адæймагтæ фыссынц иронау æнæ рæдыдæй, норматæ хынцгæйæ. Цалдæр адæймагæн «ныхас» куы бацайдагъ вæййы, уæд арифметикон прогрессийы рæзы рæдыдтыты нымæц дæр. Ноджы фæстаг рæстæг интернеты тыгъдады ныффидар ис зианхæссæг «æгъдау»: рæдыд бацамонаг æмæ срастгæнæгмæ тызмæгæй кæсын, йæ амынд ын уайдзæфыл æмæ æфхæрдыл нымайын, рæдыдтытимæ фыссæгыл аудын æмæ иннæты дæр аудын кæнын. Афтамæй сæвзæрди мидæвзагон конфликт, парадоксалон уавæр: ахуыргæндтæ æмæ ахуыргонд адæм архайынц æвзаджы норматæ фидар кæныныл, æвзаджы статус фæбæрзонддæр кæныныл, ныхасы архайджитæ цæмæй кæрæдзи æмбарой, ныхасы культурæ бæрзонддæр кæна, ууыл; æхсæнады кæцыдæр хай та (уымæ иуæй-иу журналисттæ æмæ фысджытæ дæр) нормæты хæлдæй ивынц дискурсивон практикæтæ, сæ къух ысынц æвзаджы культурæйы домæнтыл.

Æвзаджы статусæн, кадæн тæссаг у нормæты арæнтæй ахызт публицистикон æмæ аивадон текстты. Уыдон æвзæрын кæнынц нормæты варианттæ нæ, фæлæ антинорматæ. Фыццаг бакастæй ахæм уавæрæн ницы уадиссаг мотиваци ис, фæлæ дзы зыны норматæ халджыты дунæмбарынад æмæ, æвзаджы позици чи лæмæгъдæр кæны, йæ литературон формæ йын чи сафы, ахæм архайд.

Ацы уавæры ноджы ахсджиагдæр у Библийы, сакралон гипертексты, тæлмац ирон литературон æвзаджы норматæ фидар кæнынаг. Библийы æххæст текстты рауагъды [Библи 2022] анализ æвдисы, тæлмацгæнджытæ иттæг бæрнонæй кæй æххæст кæнынц ирон æвзаджы норматæ æппæт æмвæзадтыл дæр: лексикон, грамматикон, стилистикон.

Æркæсæм цалдæр дæнцæгмæ. 2022 азы Республика Цæгат Ирыстон-Аланийы бæрæг кодтой, нæ фыдæлтæ чырыстон дин кæй

райстой, ууыл 1100 азы кæй сæххæст, уый. Горæтты æмæ хъæуты алыран фенæн уыдис ахæм фыст: «*Хуыцауæй фæдзæхст ут!*». Тексты автормæ гæсгæ уый хъуамæ арфæ уыдаид. Фæлæ æцæгæй арфæ у æви йын æндæр нысаниуæг ис?

Цы нысан кæны дзырд *фæдзæхсын*? Абайты Васойы историон-этимологион дзырдутмæ гæсгæ дзырдæн ис ахæм нысаниуджытæ: «*fæjæxsyn* ‘поручать’, ‘давать наказ’, ‘наставлять’, ‘завещать’; *fæfæxst* ‘поручение’, ‘наказ’, ‘завет’, ‘заповедь’ [Абаев 1958: 431]. Бирæнысаниуæгон дзырд *фæдзæхсын* æмæ йæ формæтæ (*фæдзæхст уæвын*, *фæдзæхст*) хицæн контекстты фидауынц бæлвырд грамматикон формæты æмæ сæ фарстмæ домынц бæлвырд дзырдтæ, ома сын ис алыхуызон валентондзинад: *фæдзæхсын цы*, *фæдзæхсын кæуыл*, *фæдзæхсын кæмæн*, *фæдзæхст уæвын кæмæн* (ома кæмæндæр бафæдзæхстæуыд, ныстуан лæвæрд уыд), *кæй фæдзæхст уæвын*, *кæуыл фæдзæхст уæвын*.

Дзырдæн йæ æппæт нысаниуджытæ æвдисы ирон аивадон литературæ (дæнцæгтæ ист сты Ирон национ корпусæй [Осетинский... эл. ресурс]), зæгъæм:

(1) *Хуыцау, мæнæ ацы кувæг адам – дæ фæдзæхст, де уазæг!* (Хъайтгаты С.); *Хæрзæмбæлæг Уастырджы, фыдцæст æмæ нæ фыдкъахæй бахиз! Мах – Уастырджийы фæдзæхст!* (Айларты И., Гæджынатy Р., Кцойты Р.); *Хуыцау Амыраны дæр фæлвæрдта Батрадзау æмæ йæ фæдзæхста*: «*Амыран, мæмæ хæцынæн ницы скæндынæ ды*» (Джыккайты Ш). Ацы нысаниуæджы (æмæ гуырынон хауæны формæйы) дзырд (æмæ фразæ иумæйагæй) амоны кæйдæр (ам уæларвон тыхты) дæлбазыр уæвын.

(2) *Хуыцау, хæлар цард нын фæдзæхстай* (Джыккайты Ш) – ома нын нæ бар бакодтай, ныстуан æххæст кæнынмæ нæм æнхъæлмæ кастæ (*цыдæр* (номон хауæн) *фæдзæхсын*).

(3) *...чи дзы саходы, уый фæдзæхст æрцæуы, цы зæдмæ бакуывтой, ууыл, кувæггæстæ та фæхонынц фæдзæхсæнтæ* (Хæуытаты Къ.) – ома йæ зæды бæрны бакæнынц, цæмæй йæ

бахъахъхъæна, уый тыххæй (*цæуылдæр / кæуылдæр* (æддагбынатон хауæн) *фæдзæхсын*).

(4) *Самшейæн йæ мад Мзекал æмæ йе'фсымæр Котила, сæ хæдзары цы уыд, уый куыднæ зыдтой, фæлæ фæдзæхст уыдысты æмæ рынчыны хатæнмæ нæ цыдысты* (Къæбысты У.) – ома сын рагацау фехъусын кодтой, цыдæр кæнын кæй не 'мбæлы, уый; цæмæйдæр сæ бахызтой (*цæмæйдæр* (иртæстон хауæн) *фæдзæхст уæвын*); *Æмбырд ууыл ахицæн, фæлæ дыккаг райсом æнæнхъæлæджы рауад, Темболат иннæты цæмæй фæдзæхста, ахæм хабар* (Дзесты К.).

Фæлæ *фæдзæхст уæвын*-имæ баст дзырд иртæстон хауæны куы уа, уæд ма фразæйæн ис æндæр нысаниуæг дæр. Конструкци объектон куы уа (*цæмæйдæр фæдзæхсын, цæмæйдæр фæдзæхст уæвын*) уæд нысан кæны цæмæйдæр *бахизын / бахъахъхъæнын*. Субъектон конструкцийæн та ис дыууæ нысаниуæджы: 1) *кæмæйдæр фæдзæхст уæвын* – ома кæмæйдæр хъахъхъæд уæвын; 2) *кæмæйдæр фæдзæхст уæвын* – чидæр дæ бафæдзæхсæд, рагацау дын фехъусын кæнæд, цы кæнæн нæу, уый, цæмæйдæр дæ бахизæд. Æркæсæм дæнцæгтæм.

(5) *Йæхи чи хъахъхъæны, уый Хуыцауæй дæр – фæдзæхст, æмбалæй дæр – æназым* (Айларты И.). Ома йæхи хи хъахъхъæны, уый Хуыцау дæр бахызта (фыдбылызæй), æмбæлтты раз дæр æназым у. Иннæ дæнцæг: *Фесты хъалмышъ уæд лæггъстæмæ: «Алгъуыз, мах дауæй фæдзæхст, | Мах дауæн куваг æнусмæ, махмæ ма фæу фыдах...»* (Æгъуызаты И.).

Уæдæ *Хуыцауæй фæдзæхст* ут амоны *Хуыцау уæ бахизæд*. Кæй зæгъын æй хъæуы, уый дæр арфæмæ хæстæг у, фæлæ æцæг арфæ у *Хуыцауы фæдзæхст* ут кæнæ *Хуыцауыл фæдзæхст* ут. Æрмæст ацы формæтæ æмбæлынд адæмон сфæлдыстады, æппæты арæхдæр сты аивадон литературæйы дæр: *Хохы дауджытæ, мах уæ фæдзæхст – зæйтæй нæ бахизут!* (Æмбисонд); *Иуазæг дæр – де 'уазæг, Уасгерги! Фусун дæр – дæ фæдзæхст, бæрзондбæл бадæг!* (Куывд); *Дзымыры Цгъойты хъæуы сæрмæ абон дæр ма ис йæ куваendon – аив, нарæг*

аема топпы фатау раст маесыггонд. Уым хъаубаестæ аевæрдтой мысайнагтае, **фæдзæхстой йыл** ноггуырды аема бæлцæтты (Хъайттаты С.).

Ацы грамматикон формæты хицæн фæлгъуызтæ аема нысаниуджытæ хорз æвдыст цæуынц Библийы тæлмацы: ам Хуыцауыл бафæдзæхсыны нысаниуæджы пайдагонд у æддагбынатон хауæн, искæй истæмæй бахизыны нысаниуæджы та – гуырынон хауæн: *Симеон сæ Хуыцауыл бафæдзæхста аема Йёсойы мад Мариайæн загъта* (Лк 2: 34); *Уæд Мосема æрбацыдысты, Уаз Цæрæн аразыны куыстытæ чи кодта, уыдон, аема йын загътой: «Дунедарæг кæй бафæдзæхста, уыцы куыст бакæнынæн адæм, цас хъауы, уымæй фылдæр хæссынц»* (Рац 36: 4–5). Ныстуан дæттыны нысаниуæг æвдыст цæуы номон хауæны формæйæ: *Бафæдзæхста, цæмæй йæ ласой фараоны дыккаг уæрдоны аема йæ разæй, хъæргæнгæ, цæуой: «Æрзоныгыл кæнут!» Афтамæй фараон Йосефы сæвæрдта æппæт Мысыры сæргъы* (Райд, 41:43).

Библийы тæлмацы, егъау тексты, литературон æвзаджы нормæтæ дырысæй æххæстгонд кæй цæуынц, уый у нормæтæ фидар кæныны ахсджиаг мадзал.

Дзæвгар ахъаз у ацы тæлмац рохуаты аззайæг дзырдтæ активон лексикаемæ раздахынаен. Зæгъæм, æрвылбоны ныхасы дæр аема фысгæ ныхасы дæр, хъыгагæн, нал пайда кæнæм бæрцæвдисæг (дæргъ, ас, уæз) ирон дзырдтæй, фæлæ сæ Библи сног кодта, равдыста, цардхъом кæй сты, уый: *Уæфтагтæй алкацийæн дæр йæ дæргъ – аст аема ссæдз æлмаерины, йæ уæрх та – цыппар æлмаерины* (Рац 26:2); *Йæ ас – æхсæз æлмаерины аема уылынз* (1 Пад 17:4); *Куы сбарстой, уæд денджыз разынд ссæдз ивæзны æрфæн* (Хъуыд 27:28); *Уыйадыл апостолтæ уырдыгæй, Елеоны хохæй, фæстæмæ Йерусалиммæ æрбаздæхтысты; уыцы хох Йерусалиммæ хæстæг у – сабаты бонцау* (Хъуыд 1:12); *Дунедарæджы Фидыды Чырын чи хаста, уыдон– иу размæ æхсæз санчъехы куы акодтой, уæд та-иу Давид нывондæн æрхаста гал аема хæрзхаст род* (2 Пад 6:13); *Йæ фæрсты бæзн – армытæппæны йас* (3 Пад 7:26).

Дзырдæн зæгъæм, Ирон национ корпусы иттæг аив æмæ мидисджын дзырд *бонцау* æмбæлы 29 уацмысы, *æлмæрин* – 4 уацмысы, йæ вариант *æрмæрин* – 8 тексты, уылын – 36 уацмысы, сæ фылдæр адæмон сфæлдыстадæй; дзырд *ивазн* – æй пайда кæны æрмæст Айларты Измаил. Уый хыгъд дзырд æлмæрин Библийы иу хайы, пехуымпар Йезекиелы чиныджы, æмбæлы 132 хатты. Уый та ууыл дзураг у, æмæ Рагон Фæдзæхст чи кæса, уый бар-æнæбары ацы дзырд бахъуыды кæндзæн æмæ дзы пайда кæнын дæр райдайдзæн.

Уымæ гæсгæ фидарæй зæгъæн ис, Библийы тæлмац ирон литературон æвзаджы нормæтæ фидар кæнынæн, ирон литературон æвзаджы дзырдзат хъæздыг кæнынæн ахадгæ мадзал кæй у, уый.

ÆРМÆДЖЫТÆ ÆМÆ ЛИТЕРАТУРÆ

Абаев 1958 – Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. В 4-х томах. Т. I. М.–Л.: Издательство Академии наук СССР, 1958. 655 с.

Библи 2022 – Библи. Сыгъдаг Фысты чингуытæ. Рагон Фæдзæхст æмæ Ног фæдзæхст / Библи. Книги Священного Писания. Ветхий Завет и Новый Завет (на осетинском языке). Российское Библейское общество. Институт перевода Библии, 2022. 1132 с.

Галимуллина 2022 – Галимуллина А. Ф., Иванова О. Ю., Клюканов И. Э., Поликарпов А. М., Хайруллин Р. З. Языки народов России в теории и практике перевода: история, современное состояние и перспективы // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: Языкознание. 2022. Т. 21. № 1. С. 59–70.

Камболов 2007 – Камболов Т. Т. Языковая ситуация и языковая политика в Северной Осетии: история, современность, перспективы. Владикавказ: Изд-во СОГУ, 2007. 290 с.

Осетинский... эл. ресурс – Осетинский национальный корпус. [Электронный ресурс]: URL: http://corpus.ossetic-studies.org/search/index.php?interface_language=ru

Перевод ... 2010 – Перевод Библии как фактор развития и сохранения языков народов России и стран СНГ: проблемы и решения. М.: Институт перевода Библии, 2010. 382 с.